

KERTINĖ
PARAŠTĖJustino Marcinkevičiaus
„Mindaugas“ Lietuvos valdovų
rūmuose Vilniuje

Lietuvos didysis kunigaikštis Mindaugas karaliumi tapo Vilniuje. Tai buvo pirmasis Lietuvos karalius ir pirmasis krikščionys. Krikšto proga Vilniuje pastatyta katedra. Šalia stovėjo keli kiti mūriniai statiniai, kuriuos supo gynybinė siena. Čia greičiausiai gyveno ir pats karalius. Tačiau Mindaugas karaliavo neilgai. Po jo mirties atgaivinama pagonybė, katedros vietoje i pučiama amžinoji ugnis.

Praėjo daugiau nei 120 metų. Amžinoji ugnis vėl užgesinama. Lietuva krikščijama antrą kartą. Ant tų pačių pamatų atstatoma katedra. Nedidelė. Tokio pat dydžio, kaip ir mindauginė. Sustiprėjus Lietuvos valstybei ir sutvirtėjus krikščionybei, Vytautas Didysis statydina naują katedrą. Didele, puošnia, gotikos stiliaus. Tarp katedros ir Gedimino kalno įspaudžiami ir puošnūs to paties stiliaus valdovų rūmai. Tai stiprios galinės valstybės – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – politinis ir administracinis centras, kuris netrukus tampa ir kultūros židiniu.

Dar po šimtmečio rūmai, kartu su katedra, perstatomi renesanso stiliumi. Didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas juose įkurdina vieną didžiausių Europos bibliotekų, paveikslų galeriją, puošnių ginklų rinkinį. Septynioliktą amžiaus pradžioje rūmuose pradeda veikti ir pirmasis Lietuvos teatras. Lietuvos valdovų rezidencija šie rūmai išbuvo iki 17-ojo amžiaus vidurio. Karo su Maskva metu jie gerokai apniokoti, ir valdovams gyventi nebetiko.

Žlugus Lenkijos ir Lietuvos valstybei, Vilnius atiteko Rusijos imperijai. Apleisti valdovų rūmai buvo nugriauti, plytos išparduotos, vieta sulgyginta su žeme ir užsodinta medžiais.

Prasidėjus dabartiniam tautiniam atgimimui, sudaryta tyrimų grupė, kuriai pavesta rūmų liekanas ištirti, sukaupti medžiaga jiems atstatyti. Tyrimų metu surasta ne tik daugybė daiktų, bet ir trijų statybos laikotarpių rūmų liekanų. Se-

niausios iš jų datuotos karaliaus Mindaugo valdymo laikotarpiu.

Apie Lietuvos valdovus sovietmečiu Lietuvoje kalbėta mažai ir dažniausiai iškreiptai. Tad Justino Marcinkevičiaus drama „Mindaugas“ tapo savotišku atgimimo šaukliu.

Ir štai paradoksas. Tautinio atgimimo pradžioje teatras ėmė tuštėti, trupės byrėti. Jų vietoje kuriasi naujos. Vieną subūrė Jaunimo teatro režisierė Irena Bučienė. Subūrė specialiai „Mindaugui“. Kai iškilo klausimas, kur „Mindauga“ statyti, prisiminta Lietuvos valdovų rūmų tyrimų vieta. Mat atkastose visų trijų laikotarpių rūmų liekanos uždengtos lenktais stogais, po kuriais susidarė savotiška puiki akustika. Šis keistas reiškinys pastebėtas prieš porą metų, nors jo priežastis kol kas neišaiškinta. Šį fenomeną paliudijo visi čia pernai koncertavę atlikėjai. Ir vietiniai, ir sve-timšaliai. O buvo jų iš daugelio Europos šalių. Ir dainininkų, ir muzikantų, ir šokėjų, ir poetų. 1993 metų sezoną uždarė smuikininko Raimundo Katiliaus ir poeto Justino Marcinkevičiaus kūrybos vakaras mokytojams.

Ir štai dabar „Mindaugas“. Valdovas vaikščio ne teatro scenoje, o autentiškoje aplinkoje, kurioje vaikščiojo ir tikrasis valdovas. Jau pirmosios repetacijos parodė, kad renginys turėtų būti tikrai įspūdingas. Šį jaudinantį veiklą, unikalią sceną, puikią akustiką papildys ir neįprastas vienas spektakliui aktorijų būrys. Tai Lietuvos teatro žiedas, pirmo ryškumo anuometinio kino žvaigždės – Eglė Gabrėnaitė, Regimantas Adomaitis, Donatas Banionis, Juozas Budraitis, Laimonas Norika, Antanas Šurna ...

Dar nepraėjė atstatyti Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmai vėl tampa kultūros židiniu. Čia vėl veikia teatras, skamba muzika. „Mindaugo“ premjera įvyks karaliaus Mindaugo karūnacijos dieną – liepos 6, 16 val. Žiūrovai į spektaklį žengs virš autentiškų valdovų rūmų liekanų.

Vytautas Urbanavičius

Aleksandras Stulginskis Sibire

ALFONSAS EIDINTAS

(Tęsinys iš
praėjusio šeštadienio)

3. Iš lagerio į kalėjimą
(1942-1954)

Aleksandro Stulginskio dienos lageryje slinko vėžio žingsniu. Vokietijai pralaimint karą, 1944 metų vasarą karo veiksmai rytuose persikėlė ir į Lietuvą. Čia sovietai skubiai atstatinėjo savo tvarką, atgabendeno administraciją, Lietuva vėl tapo Lietuvos SSR.

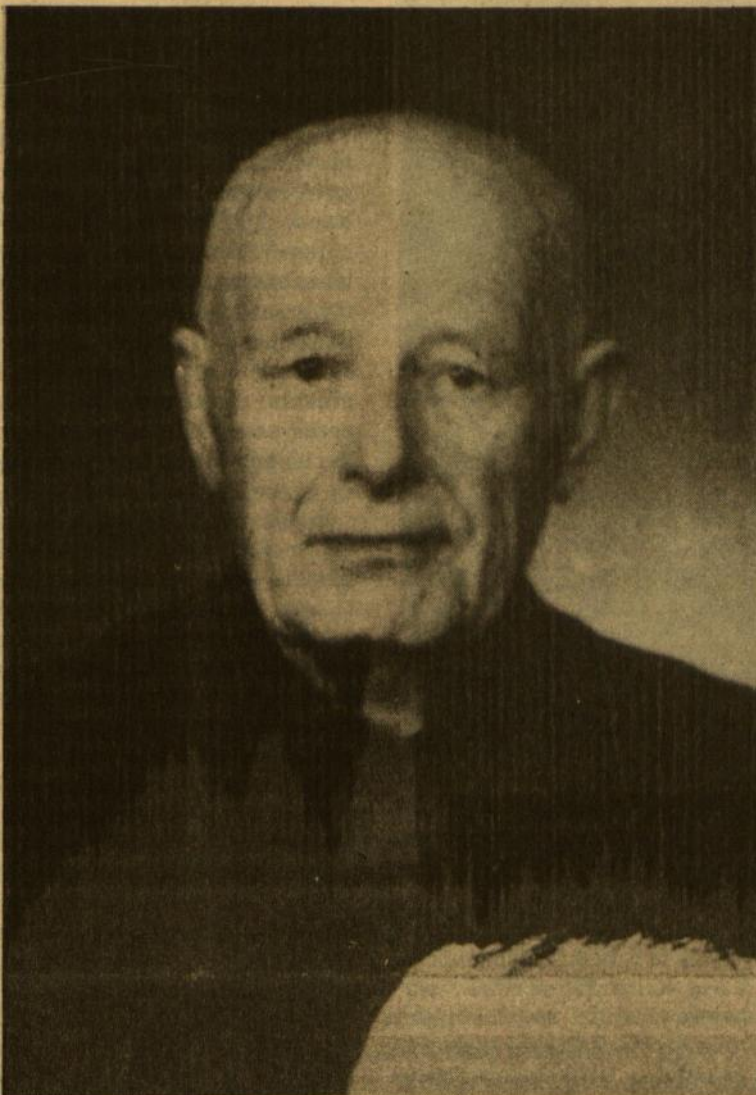
Šį kartą sovietų karinėms ir civilinėms žinyboms, represiniams organams aktyviai priešinosi Lietuvos gyventojai. Ginkluoti lietuvių partizanų būriai pradėjo kovą prieš svetimą administraciją ir vietinius sovietų aktyvistus. Sovietų represijos, vyrų gaudynės į armiją tik didino partizanų skaičių. 1945-1946 metais daugelyje Lietuvos vietų sovietų valdžia gyvuodavo tik dieną, naktį šeiminkaudavo partizanai.

Siekdami palaužti aktyvų prieššinimą ir įbauginti gyventojus, 1945 metais sovietai vėl pradėjo tremti žmones į Sibirį. Vien tik sovietų represinių organų duomenimis, kurie paskelbti Lietuvoje, iki 1952 metų išvežta apie 130,000 gyventojų, daug žmonių kalinta, nužudyta, nuteista OSSO nutarimais.

Lietuvių skaičius Sibire augo. Pilni žmonių traukiniai slinko į rytų lagerius ir tremimo vietas, pakelėse palikdami mirusius nuo ligų ar bado. Daug kalinių ir tremtinių mirė išsilaipinus Sibire. 1948-1949 metų pažymoje apie ištremtuosius ir „specperkeltuosius“ nurodoma, jog tais metais buvo „specpagyvendinta“ 49,331 lietuvių¹. Manoma, kad iš jų 4,517 mirė. Tiesa, tikėtina, jog dalis šių tremtinių pabėgo iš nutremimo vietų. Tai liudija 1949 m. lapkričio 15 d. SSRS Vidaus reikalų ministerijos specpagyvendinimo skyriaus viršininko pulk. Šijano pažyma, kur nurodyta, kad iš 48,150 lietuvių tremtinių 1,609 pabėgo. Iki spalio 1 d. dar buvo ieškomi 682 kaliniai².

Vykdamas gyventojų trėmimus, Lietuva tuštėjo. 1953 metų sausio mėnesį SSRS Vidaus reikalų ministerijos duomenimis pagal tautybę „specpagyvendinti“ lietuviai (vyresni nei 17 metų) užėmė šeštą vietą. Pirmavo vokiečiai – 788,000 žmonių, toliau ėjo čekėnai – 183,000 žmonių, ukrainiečiai – 163,000 žmonių, totoriai – 111,000 žmonių, lietuviai – 75,000 žmonių. Po lietuvių buvo rusai – 56,000 žmonių. Iš viso tos rūšies tremtinių tada būta 1.82 mil. žmonių³.

Tuo metu pasaulyje buvo džiaugiamasi pergale prieš nacius ir

Aleksandro Stulginskio nuotrauka iš jo Sibiro paso

niekas nesuko galvos dėl beveik dviejų milijonų Sibiro vergų likimo.

Aleksandro Stulginskio byla atiteko OSS'ui. Tai reiškė, kad bet kada gali būti nuteistas aukščiausiąja bausme. OSS'as turėjo teisę nuteisti mirties bausme arba skirti 25 metus. Visos bylos, patekusios NKVD, būdavo paskirstomos OSS'ui, specialioms kolegijoms arba kariniams tribunolams.

Tačiau sprendimo vis nebuvo. Karo pabaigoje Stulginskis nutarė nebetylėti, nes jis kalinamas be teismo sprendimo, neaišku už ką. 1944 metų birželio mėnesį jis parašė du prašymus centriniams Sovietų Sąjungos organams⁴. Rūpėjusi – Kraslago vadovybei. Aišku, jokio atsakymo negavo. Tuo metu Stulginskis jau kalinamas Ingašo lagerio punkte.

Sąjungininkų pergalė prieš Vokietiją paskatino jį 1945 m. gruodžio 10 d. parašyti Stalinui pareiškimą⁵. VKP(b) CK gavo šį raštą tik 1946 m. kovo 21 d. Kraslago kalins pareiškime Stalinui nurodė, kad JAV (suprask, SSRS sąjungininkės kare – A.E.) gyvena broliai Čarlis (Kazimieras) ir Paulius. Jie tikriausiai jo ieško. „Aš senukas, man daugiau nei 60 metų, mano sveikata suirusi, gyventi liko nedaug, bet kadangi mano gyvenimas susietas su Lietuvos valstybės istorija ir jis be pėdsakų išnykti negali, man nesinorėtų, kad mano mirtis lageryje kartu su vagimis ir banditais kristų juoda dėme Sovietų Sąjungai jos priešų akyse“. Stulginskis prašė Staliną jį išlaisvinti ir grąžinti su šeima į tėvynę.

Pareiškime kelios subtilios užuominos: Stulginskio ieško du broliai JAV piliečiai, Stulginskis yra valstybės veikėjas, jo vardo iš Lietuvos istorijos taip paprastai nepašalinasi, jo mirtis lageryje gali pakenkti SSRS. Tai jau net noras Staliną pagąsdinti.

Aleksandrui Stulginskiui neat-sakoma ir į šį pareiškimą.

Ona ir Aleksandras Stulginskiai

areštuotas ir evakuotas į Krasnojarsko NKVD pataisos darbų lagerį. Lageryje kartu su kitais 17 veikėjų buvo papildomai patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, nes „platino gandus, kad atgims „nepriklausoma“ (taip pažymoje – A.E.) Lietuvos valstybė“.

Stulginskis neprisipažino, bet nepaneigė antisovietiško pasisakymo, – rašoma ministrų pažymoje.

Pažymoje taip pat rašoma, kad Stulginskio byla yra OSS'e prie Valstybės saugumo ministerijos, o jis pats laikomas Kraslago. Ir toliau: „Pagal šių metų balandžio 8 d. operatyvinio čekistų skyriaus pranešimą, Stulginskis tęsia antisovietinę agitaciją, gamybinė-buitinė charakteristika teigiama, sveikatos būklė – invalidas, tinkamas lengvam darbui“.

Po kelių papildomų Stulginskio skundų, 1947 m. birželio mėnesį savo pasiūlymus Stalinui nusiuntė SSRS valstybės saugumo ministras V. Abakumovas. Jis nurodė, kad Aleksandras Stulginskis neigia savo aktyvų dalyvavimą antisovietinėje grupėje. SSR Valstybinė saugumo ministerija mano, kad Stulginskio byla reikia peržiūrėti OSS'e ir, užskaičius jau išbūtą kalinimą, nuteisti jį 10 metų.

„Prašu nurodymų“, – visiškai slaptame laiške Stalinui prašė V. Abakumovas⁶.

Niekas neskubėjo duoti nurodymų. Tik 1948 m. rugsėjo 10 d. OSSO sekretoriato viršininkas Kuznecovas prašė Kanskio miesto saugumo organus paspartinti Aleksandro Stulginskio bylos peržiūrėjimą⁷.

Tuo tarpu Stulginskio ir kitų kalinių padėtis šiek tiek pagerėjo. 1948-1950 metais, įvykdžius darbo normą, kaliniams išduodavo jau 700-800 g duonos vietoje buvusių 300-400 g. Pradėta mokėti po 10-20 rublių, o kai kada ir 40 rublių per mėnesį. Tuo

metu lageryuose buvo atidarytos parduotuvėlės, kuriose kaliniai galėjo nusipirkti duonos, margarino, tabako, riebalų.

1950 m. maisto davinys kiek pagerintas. Kaliniai jau gaudavo 800 g duonos, 20 g riebalų, 120 g kruopų arba miltų, 30 g mėsos arba 75 g žuvies, 27 g cukraus⁸. Padidėjo tikimybė išvengti mirties.

Ona Stulginskienė buvo ištremta į Komijos Kortkero rajoną. Ji dirbo Kortkero miško kirtimo valstybiniame ūkyje. Tremtinė Stulginskienė Sibire greitai pradėjo sirgti. Jos į miško darbus nebevarė. „Gera prisimenu stamboką moterį, vilkinčią kaimiškų miltų sijoną, ramia, geraširdę, tikrą lietuvių tėtą“, – rašė tremtinys R. Racėnas⁹.

Iki karo pabaigos Stulginskienė gyveno su S. Mongirdiene, buvusia kaimyne iš Kretingos. Jos vyras ir tėvas taip pat buvo kalinami Resiutuose. Abu ten žuvo. Abi tremtinės gyveno pasiūrėje prie garažo. Tai buvo būstas panašus į būdą ar mažą tvartelį. Jo pamatai, kad būtų šilčiau ir tvirtčiau, buvo apkasti žemėmis.

Neaišku, kada Aleksandrui Stulginskiui leido susirašinėti su žmona. Tačiau yra išlikę keli Onos Stulginskienės 1950 metais rašyti laišakai į Kauną draugei Antonei Mažylienei. Iš jų galima spręsti, kad Stulginskai jau susirašinėjo. 1951 m. vasario 6 d. laiške Stulginskienė nurodė, jog „Aleks. reikalas vis vietoje stovi, atrodo, jo byla tebėra tardymo stadijoje“. Po pusmečio tas pats – „Aleks. buvimas dar neišaiškintas – dar jam teismo sprendimas nepaskelbtas, nervinasi jis labai. Aš jo reikalui rašiau į keletą vietų, bet atsakymo dar vis nėra“¹⁰. Kitame laiške Stulginskienė nurodo, jog „Aleks. vis sėdi vietoje ir nieko nežino, ar ji kada išleis, nes į visus raštus įjauirias istaigas, jo ir mano, niekas neatsako. Aš net drįstu Staliniui rašiau jo reikalui. Labai baisu būti vienų vienai – „svetimai tarp svetimųjų...“ Jei ji ir išleis, bet čia nesisų, nes nieko nesiunčia, taip kad vilties beveik nėra pasimatyti“¹¹.

1950 m. birželio 3 d. Stulginskienė laiške draugei pažymėjo: „Aleks. turi vilties, kad ji ateinančiais metais išleis kaip ir visus, nuteistus 10 metų, – gal dar pasimatytime“¹². Deja, tuo metu Stulginskis tik svajojo, kad ji nuteis 10 metų, nes teismo vis nebuvo.

Dar vienas žmonos laiškas į Kauną: „Jam padeda sesuo, bet šimet labai mažai tegali padėti, nes serga ir jau sena – 71 metų. Aš galiu po truputį pinigais padėti, kas 3-4 mėnesiai sutau-pau po 100 rublių ir siunčiu, ten galima maisto dasipirkti“¹³.

Aleksandro Stulginskio byla šiek tiek susidomėjo ir sovietų valdžios viršūnės. 1950 m. rugsėjo 14 d. SSRS Generalinis prokuroras G. Safanov slaptame rašte einančiam SSRS valstybės saugumo ministro pareigą S. Ogorcovui nurodė, jog A. Stulginskio byla nespėdžiama jau daugiau kaip aštuoneri metai ir jis su kitais įtariamaisiais laikomas lageryje kaip kalins. Safanovas prašė Ogorcovą skubiai spręsti Stulginskio bylą OSS'e¹⁴. Negavus atsakymo, spalio 18 d. generalinio prokuroro padėjėjas N. Choclovas dar kartą paprašė Ogorcovą paruošti atsakymą dėl 17 žmonių bylos¹⁵.

Šiame numeryje:

Justino Marcinkevičiaus „Mindaugas“ liepos šeštąjį • Iš Alfonso Eidinto monografijos „Aleksandras Stulginskis. Lietuvos prezidentas – Gulago kalins“ (3 ir 4) • Mykolo Karčiausko eilėraščiai • Vlado Jakubėno (1904-1976) minėjimai Lietuvoje • Santaros-Šviesos suvažiavimas

Aleksandras Stulginskis Sibire

(Atkelta iš 1 psl.)

Kraslago lagerių viršininko paduotojas papulkininkis Ržavinas 1951 m. sausio 5 d. rašė antrajai Gulago valdybai, kad Aleksandras Stulginskis nuo 1941 m. liepos 7 d. kalinamas, yra OSSO įkaitoje, bet iki šiol nenuteistas. 1944-1950 metais jo klausimas centriniams organams buvo pateiktas devynis kartus. Dėl Stulginskio bylos uždelsimo, — rašė Ržavinas, — mes patenkame į labai sunkią padėtį, nes į jo daugkartinius pareiškimus mes nieko konkretaus negalime atsakyti.

1950 m. gruodžio 18 d. Stulginskis savo pareškime rašė: „Jau greitai bus 10 metų, kai aš esu kalinamas, nenuteistas nei teismo, nei OSSO“. Ržavinas prašė Gulago vadus skubiau peržiūrėti Stulginskio bylą¹⁸.

Tik birželio 20 dieną OSSO sekretorius Borovkoj rašte pažymėjo prokuratūrai pranešė, jog Aleksandro Stulginskio reikalu buvo raportuota SSRS valstybės saugumo ministrai V. Abakumovui. Deja, pažymos pabaigoje Stulginskiui parašyti nemalonūs žodžiai: „Nutarimas nepriimtas“¹⁹.

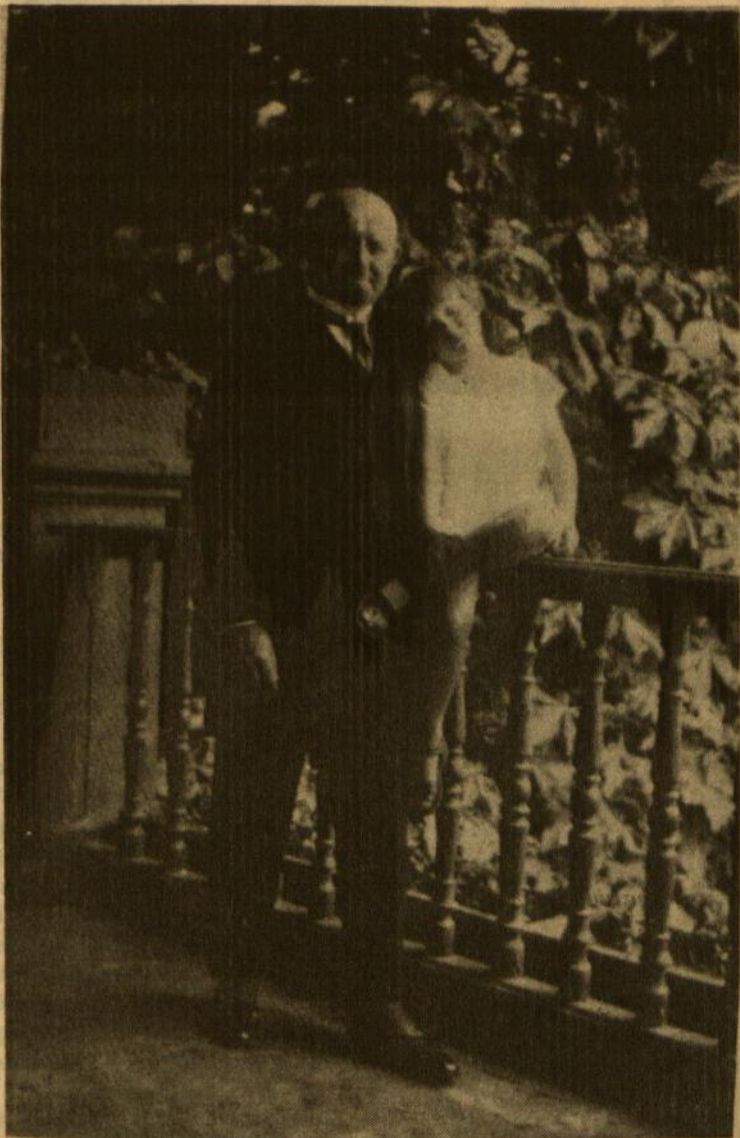
1951 m. birželio 22 d. Stulginskis įteikė OSS'ui prie SSRS Valstybės saugumo ministerijos pareiškimą, kuriame jau paties OSSO prašo peržiūrėti bylą...²⁰

Laiškuose žmonai daug nevilties. Jam atrodo, kad reikia laukti 1951 metų birželio mėnesio. 1951 m. sausio 15 d. jis rašo Stulginskienei: „Bendrai imant, aš norėčiau išeiti į laisvę, nors nemanau, kad laisvėje būtų lengviau gyventi, ypatingai pirmąsiais metais. Ar bus man leista pas Tave vykti, tai dar klausimas [Ona Stulginskiene tebebuvo tremtyje Komijos ATSR — A.E.]. Na ką spėlioti, kaip ateis laikas, pamatysime. Gal kad ir senatvėje būdamas nežėsiu, gal Dievulis nepašleis“²¹.

Vasario mėnesį jis pasidomėjo, kur dėl jo išlaisvinimo rašė žmona: „Aš Tau jau rašiau, kad gruodžio mėnesį kreipiausi į [Kraslago — A.E.] valdybą Krasnojarske. Iš ten gavau atsakymą, jog valdyba mano reikalą užklauso Vyriausiąją stovyklų valdybą Maskvoje, bet iš ten nieko nesulaukdamas, šiandien (vasario 26) parašiau antrą pareiškimą Valdybai. Rašinėti man ne taip jau lengva dėl to, kad mano pareiškimai privalo eiti per įstaigų įstaigas, taigi galų gale nežinia, ar tos įstaigos pasiūnčia mano pareiškimus sulig adresu. Turiu kai kurių sumetimų, kad mano pareiškimai nepasiekia ką reikia“²². Dar rašė, jog ruošiasi kreiptis į Justą Paleckį, prašys padėti 67 metus turinčiam žmogui, tačiau perspėja, kad „...sveikindama su švente Tu pareiškei labai toli einančių vilčių — ačiū, ačiū, bet aš, prisipažinsiu, gyvenau labai silpnutėmis viltimis“²³.

1951 metų nuotaikos minorinės. Atsakymo vis nėra: „Liūdna tik viena, jog draugų ratelis kaskart retėjo, retėjo, kol pagalios beveik visi dingę [lageryje mirė Dundulis, Aukštuolis, Stanišauskis, Tamošaitis ir kiti — A.E.] O naujų draugų kur Tu berasi, vis ne tie žmonės, tokiu būdu ir pasilieki vienas kaip pirštas tarp dangaus ir žemės, o tai ir slegia... Man labai liūdna, kad aš Tau nieko džiugaus negaliu parašyti“²⁴. Šiaip lagerinių gyvenimų ypatingai nesiskundžia, nes „...kūnu nesu sumenkėjęs, sveriu virš 70 kg, o ko reikia? Kas kita buvo sakykim 7-8 metai atgal, tuomet kabojo nutįsė kai kuriose kūno dalyse it sūrmiaišiai sūrį išėmus, odos terbutės, dabar jų pas mane nėra“²⁵.

Tame pat laiške prisipažįsta žmonai esąs iš prigimties pesimistas. „Mano padėtis nepavydėtina. Mane ypatingai kankina mano padėtis neaiškumas.“

Lietuvos prezidentas Aleksandras Stulginskis su dukrele Aldona prezidentūros balkone Kaune.

Laukti 14.VI., o jei nieko nesulauksi, kas tuomet?“²⁶

Stulginskis laukė 1951 m. birželio 14 d. Tai jo arešto diena. Sulaukė. Apie savijautą ir dviasios būklę parašė žmonai: „1951.VI.14. Brangioji Onute, šiandien sukaktuvių [ištrėmimo — A.E.] diena. Pasiryžau Tau parašyti, nors iš Tavo jau senokai begavau laišką [...] Kaip pati matai, sukaktuvės įvyko, o aš vis tebesėdžiu senoje vietoje ir jokių daugiau žinių neturiu, kaip dar man ilgai teks čionai tūnoti. Šiandien parašiau mūsų stovyklos Valdybos viršininkui skundą, o šiomis dienomis rengius rašyti Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui, Ministrui Pirmininkui ir Generaliniam prokurorui, tai tuo manau baigti visus savo žygius. Ką gi daugiau padaryti, galva sienos nepramuši, jei ir labai smarkiai daužytumei. Įdomu kas iš Tavo žygių išėjo, ar gavai nors iš kur atsakymą?“ [...] „Mano sveikata, ačiū Dievui, pakenčiama, vidutiniška. Tik ūpas, pati gali suprasti, nelabai jau pakilęs. Atsakymo jokio tikro iš esmės nesulaukiu, padėtis darosi neaiški, daugiau liūdna, nes jau labai įkyrėjo laukti ir laukti. O čia beveik nėra tos dienos, kad kas nors nesiliuosuotų, o kartais net po kelis išeina pro vartus, net ir tokie, kurie buvo 1941 m. 14.VI

Aleksandras Stulginskis Kaune 1965 metais, atvykus iš JAV dukrai Aldonai Juozevičienei ir dukraiteli Ramunei, su P. Lastiene (kairėje) ir G. Stulginskaite-Čičirkienė (dešinėje).

normos, maisto kvatinį sumažindavo.

Lagerių parduotuvėse atsirado sausainių, cukraus, cigarečių ir net rūbų. Kai kur lageriuose pradėtos organizuoti vadinamosios „liaudies virtuvės“. Ten gamin-tas ir pardavinėtas karštas valgis. Labai sumažėjo nusilpusių iš bado. Jeigu tokių pasi-taikydavo, tai siūsdavo į ypa-tingas nusilpusių komandas arba į invalidų lagerio punktus. Kalinai pradėjo daugiau uždirbti²⁸.

Tačiau jie niekaip negalėjo uždirbti laisvės (to meto SSRS supratimu).

Būta ir džiugių minučių. 1949 m. sausio 6 d. Stulginskių duk-tė gavo motinos laišką. Duk-tė per Raudonąją Kryžių teiravosi tėvų adreso. Pagaliau motinai buvo leista atsakyti iš Sibiro. Laimingi tėvai sužinojo, kad duk-tė gyva, ištekęsusi ir gyvena JAV. Jie jau seneliai! (Aleksandras Stul-ginskis pirmą laišką dukrai parašys tik 1955 m. rugsėjo 22 d., kai abiem tėvams bus leista kar-tu gyventi.)

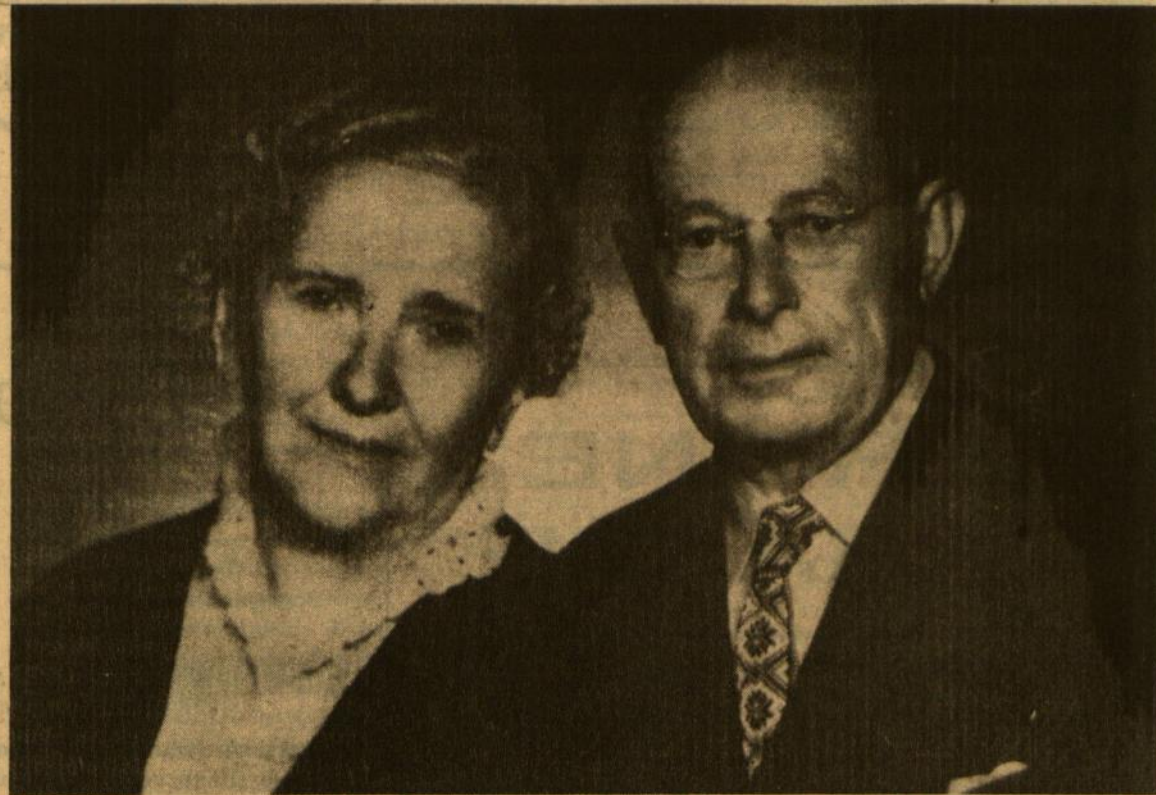
Praėjus arešto „jubileiui“ — dešimtmečiui, Aleksandras Stul-ginskis, neturėdamas ką prarasti, vėl rašė skundus („Juk sakoma, kad skęstantis ir už šiau-delio kabinasi, panašiai man atrodo ir tas mūsų rašinėjimas. Bet nieko nepadarysi, ką galime, tą darome. Ačiū, kad ir mano daliai pasodina bulvių, bet mažai vilčių, kad man lemta bus padėti jas valgyti“²⁹. 1951 m. liepos 18 d. jis parašė skundą SSRS valstybės saugumo ministrai, kur skundžiasi, kad jau daug metų kalinamas, bet nenuteistas. Jis jau daug kartų rašęs valdžiai, bet atsakymo negavęs³⁰.

Negavęs atsakymo, Stulginskis lapkričio 11 dieną parašė skundą SSRS Valstybės saugumo ministrai ir vidaus reikalų ministrai.

Prasidėjus „vienuoliktiesiems nepagrįsto įkalinimo metams, 1952 m. vasario 21 d. OSSO prokuroras Smirnovas nutarė Alek-sandro Stulginskio, Stasio Šilingo, Juozo Tonkūno ir kitų bylas perduoti OSS'ui prie SSRS Valstybės saugumo ministerijos, o kitų bylas nutraukti, nes Povi-las Dundulis, Jonas Aukštuolis, Jokūbas Stanišauskis, Kazys Atkočiūnas, Kazys Pomernackas, Izidorius Tamošaitis, Mykolas Gedgaudas, Pranas Vabalas ir Adolfas Šalkauskas jau yra lage-ryje mirę“³¹.

Laimingieji mirė! 1952 m. vasario 27 d. OSSO prie SSRS Valstybės saugumo ministerijos nagrinėjo bylą Nr. 2564, kur kaltinamas Stulginskis ir jo draugai.

Stalininė Temidė triumfavo. OSSO nutarė — „Stulginskis Aleksandrą Domininko sūnų už aktyvią kovą prieš darbininkų patiekalą, tačiau, neįvykdžius

Ona ir Aleksandras Stulginskiai, sugrįžę į Lietuvą iš Sibiro

dalyvavimą kontrrevoliucinėje grupėje ir antisovietinėje agita-cijoje, uždaryti į kalėjimą 25 metams, įskaitant iškalėtą laiką nuo 1941 m. birželio 7 d.“³²

Ta pati bausmė — 25 metai, pas-kirta Stasiui Šilingui, Juozui Tonkūnui, Jonui Pranculiui, Pet-riui Ašmontui, Pranui Vizgirdui ir Antanui Pošiūnui.

Taigi Stulginskio — 67 metų kalinio likimas buvo nulemtas. 1952 metais 25 metams buvo nuteisti ne tik Stulginskis, Lietu-vos ministrai, bet ir Latvijos ir Estijos valstybės vyrai, Visus pagal RTFSR baudžiamojo ko-dekso 58-4 straipsnį, kaip akty-viai prisidėjusius prie tarptau-tinės buržuazijos pastangų nuversti tarybų valdžią. Ta pati bausmė ir į kalėjimus pateku-siems valstybės vyrų žmonoms. Jos kalintos atskirose kamero-se. Atlikti bausmės visus atvežė į Vladimiro kalėjimą.

Juozas Urbšys apie tai rašė: „Ten suveda į vieną kamerą buvusį Lietuvos prezidentą Alek-sandrą Stulginskį, buvusį minist-rą pirmininką Antaną Merkį, jo sūnų, buvusį teisingumo mi-nistrą ir Valstybės tarybos narį Stasį Šilingą, buvusį švietimo ministrą profesorių Juozą Ton-kūną ir šių eilučių rašėją. Vėliau prie jų prįjungė [...] Latvijos ministrus Janį Balodį ir Vil-helmą Munterį“³³. Stulginskiui, Šilingui, Tonkūnui, išstemtiems iš Sibiro lagerių, anot taiklaus Juozo Urbšio pastebėjimo, OSSO pridedo po 25 metus kalėjimo, kad gyvi iš to labirinto nebeįseitų.

Tikriausiai nei viename pasau-lio kalėjime nebuvo tiek valsty-binių veikėjų, kiek jų 1952 me-tais buvo Vladimire. 1945-1947 metais buvo suimti į Vakar-us nepasitraukę Baltijos valstybių politikai ir įkalinti. Vladimiro kalėjime netoli Stulginskio atsi-dūrė ir buvęs jo užsienio reikalų ministras, Vilniaus arkivyskupijos apaštalinis administratorius, teologijos magistras, filosofijos mokslų daktaras arkivyskupas Mečislovas Reinys. 1946 m. bir-želio 12 d. jį Vilniuje suėmė sa-gumo darbuotojai. Lapkričio 15 d. OSSO nuteisė 1884 metais gimusį M. J. Reinį „už tėvynės iš-davimą“ aštuoneriems metams kalėjimo. Vladimire taip pat buvo įkalintas vyskupas Teofilis Matu-lionis, prelatas Juozas Laukaitis, kanauninkas Pranciškus Janu-laitis ir daug kitų Lietuvos dvasi-ninkų ir žinomų pasauliečių. Rei-nys puikiai kalbėjo vokiškai, rusiškai, angliškai, mokėjo pran-cūzų, italų, ispanų kalbas, o kameroje su Latvijos seimo žydų frakcijos pirmininku Dubinu sprendė aukštosios matematikos uždavinius... hebrajų kalba³⁴. Aleksandras Stulginskis — arti-mas Reinio draugas. Ne kartą su juo meldėsi Jokūbavo bažnyčioje. Tačiau Vladimire Stulginskis su Reiniu nebesusitik. 1953 m. lap-kričio 8 d. Mečislovas Reinys mirė. Palaidotas lapkričio 11 dieną Vladimiro miesto kapinėse

(Reinio kūnas buvo įverstas į bendrą kaliniams duobę ir užkas-tas)³⁵. Dar vieno artimo žmogaus, žymaus Lietuvos krikščionio demokrato, Stulginskis daugiau nesutiks.

Stalino mirtis (1953), Berijos „demaskavimas“, Vakarų de-mokratų spaudimas palaipsniui keitė padėtį. 1954 m. gegužės 7 d. SSRS Valstybės saugumo komi-teto pirmininkas, generolas pulkininkas J. Serovas paliepė rūpintis Stulginskio, Tonkūno, Pranculio ir kitų išlaisvinimu. Liepta neleisti jiems apsigyventi Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir miestuose, 1953 m. spalio 21 d. įtrauktuose į SSRS Ministrų ta-rybos sąrašą³⁶.

1954 m. birželio 21 d. Vidaus reikalų ministerija savo pranešime Vladimiro srities kalė-jimo Nr. 2 viršininkui papulki-ninkui Begūnui nurodė, jog pagal SSRS Aukščiausiosios tary-bos karinės kolegijos 1954 m. birželio 2 d. nutarimą būtina išlaisvinti Stulginskį, Tonkūną ir Šilingą.

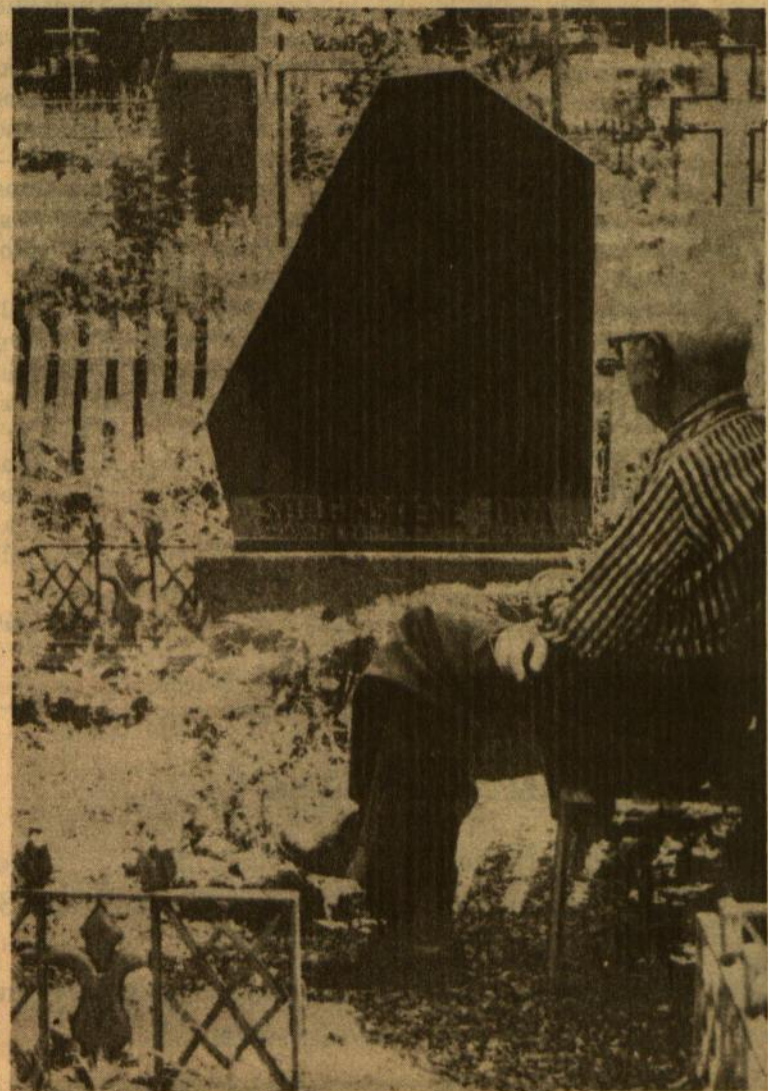
Isakyta juos paleisti, jie gali vykti kur panorės, tačiau jiems draudžiama apsigyventi Vilniuje. Būtina juos aprūpinti bilietais, maisto produktais ir išduoti pasus³⁷.

Aleksandras Stulginskis išvyko į žmonos tremties vietą. Po pri-verstinės 14 metų pertraukos 1954 metų vasarą žmona ir vyras vėl susitik. Štai susijungusios šeimos „idili-ja“: „Prezidento žmona... laiko

dvi pirmą žiemą mintančias ožku-tes, paršelių, porą baltų vištukų ir jos mylimiausią gyvulį — didelę rainą katę. Kambarys jos vienas ir tasai labai šaltas. Žiemos pas-mus šaltos, gilios, ilgos. Tempera-tūra sukinėjasi minus 20 iki minus 45 laipsnių. Aš pusėtinai sveikas. 44 metais vienas profeso-rius, universiteto chirurginės katedros vedėjas [taip pat kalinys — A. E.] padarė man skrandžio operaciją — anestomazę. Iki šiol recidyvo nėra“³⁸.

Onai Stulginskienei Sibire buvo du kartus išsiliejęs kraujas į smegenis. Iš dalies ji buvo paraližuota, jautėsi labai blogai. Duk-tė Aldona ir draugai, gyvenantys JAV, rūpinosi Stulgins-kiais, siuntė vaistų, maisto ir kt. Per susirašinėjimą Stulginskis mokėjo su jam būdingu sarkazmu ar net humoru „užsifruoti“ drau-gų ir pažįstamų vardus ir pa-vardes. Saugumui, tikrinusiam siunčiamus į JAV laiškus, sunku buvo išsifruoti. 1956 m. liepos 8 d. laiške Stulginskis svarstė duk-ters pasiūlymą iškviesti juos gyventi į JAV: „Krikšto vaiku-čiai [suprask, Ona ir Aleksandras Stulginskis — A.E.] nepaprastai apsidžiaugė, sužinoję, jog krikšto tėvai [dukra Aldona Juozevičienė su vyru Jonu — A.E.] juos kvie-čia pas save pavišėti. Tik nežinau, ar jų tėvukai [t.y. sovie-tų valdžia — A.E.] leis jiems vykti. Mat jie šykštūs ir dideli gobšai, spaudžia savo vaikus į

(Nukelta į 3 psl.)

Aleksandras Stulginskis prie žmonos Onos kapo 1962 metais Aukštojoje Panemunėje

Aleksandras Stulginskis Sibire

(Atkelta iš 2 psl.)

darbą, nepanorės, kad vaišėse gaisrų“³⁹. Sovietai – „šykštūs ir dideli gobšai“ tik su siaubu galėjo įsivaizduoti buvusių tremtinių – prezidento ir jo žmonos kelionę į JAV. Stulginskiai laukė vaistų ir netrukus pranešė, jog tikisi galų gale iš Komijos išvykti į Lietuvą. 1956 m. spalio 8 d. laiške iš Sibiro Stulginskis rašo dukrai: „Pagalios mes jau rengiamės aplėisti šią šalį ir vykti pas Petrutės [turima galvoje Petronėlė Lastienė, geriausia nuo jaunystės laikų Onos Stulginskienės draugė] dėdes. [„Petrutės dėdėmis“ Stulginskis vadino sovietinę valdžią, nes prieš karą Petronėlė Lastienė buvo kairiųjų pažiūrų, nepaisant to už Lietuvos laisvės memorandumo rašymą ir siuntimą į užsienį drauge su Petru Klimu, kanauninku Petru Rauda ir kitais ji buvo sovietų nuteista ir ištremta į Sibirą. Taip, iš Petronėlės Lastienės prieškarinio kairumo pasišaipydama – Stulginskis ir toliau laiškuose „Petrutės dėdėmis“ vadins sovietų Lietuvos administraciją – A. E.] Kalėdas tikimės švęsti pas juos“⁴⁰. Kelionei trukdė tai, jog lapkritį upė dar nebuvo užšalus ir jokio persikėlimo per ją nebuvo, tad Stulginskiai tikėjo išvykti gruodžio pradžioje ir per Kalėdų šventes būti Kaune pas Lastienę⁴¹. Stulginskį labiausiai domino, ar Lietuvoje jam leis įsidarbinti: „Nežinia ar pas P. dėdes gausiu darbo, jei neužgauciau, tai žadėtoji parama, už kurią širdingai dėkoju, bus labai ir labai reikalinga. Gyventi mieste maloniau, bet didelės išlaidos, ypač sunku su butais. Pamatysime“⁴². Tik 1956 m. gruodžio 19 d. Ona ir Aleksandras Stulginskiai pasiekė Kauną. „Kelionė mudviem sekėsi neblogiausiai. Senelę [Oną Stulginskienę] stengsimės tuo tarpu paguldyti ligoninėn, gal kiek pagydys“, – parašys Stulginskis⁴³. Sunkūs išbandymai laukė jo ir SSSR okupuotoje Lietuvoje.

4. Namie?

Daugelis tremtinių ir politinių kalinių labai sunkiai grįžo į Lietuvą, jų sugrįžimas buvo ne mažiau skaudus už pačių tremtį. Per dešimtmetį sovietai jau buvo sukūrę gerai dresiruotą ir išmuštruotą biurokratinį valdininkų tinklą. Valdininkai, bijodami atsakomybės, stengėsi nepažeisti absurdiškų partijos komitetų instrukcijų. Kartais jie ir tyčia kenkė, nepadėjo grįžtančioms į tėvynę žmonėms. Tremtinių turtas, kaip ir šiuo atveju Aleksandro Stulginskio, buvo seniai nacionalizuotas, nusavintas, išdalintas ar paprasčiausiai išvogtas, namai kitų žmonių užimti, apgyvendinti.

Tokiu likimu nepasiskusi, niekas tokių skundų ir nebūtų klausęs. Jau Sibire Stulginskis abejojo, ar pavyks kaip nors pradėti kitą gyvenimo etapą. Parvykęs suprato, kad niekas jo, buvusio Lietuvos prezidento, Kaune neregistravo, neleis apsigyventi mieste. Reikia aukščiausių partinių vadovų leidimo.

Toks vadovas Lietuvoje buvo Antanas Sniečkus, LKP CK pirmasis sekretorius, senas komunistas, pagrindininkas, stalinietis, pasirašinėjęs nurodymus ištremti tūkstančius žmonių į Sibirą.

Sniečkus priėmė Stulginskį, pažadėjo leisti dirbti žemės ūkyje ir net kažkam prasarė, jog puiku, „kai buvęs buržuazinės respublikos prezidentas tarnaus tarybų valdžiai“⁴⁴.

Stulginskis sovietams tarnauti nesirengė, tačiau reikėjo rasti kampa, maista, galų gale bent prisiregistruoti. Mieste apsigy-

(Nukelta į 4 psl.)

Mykolas Karčiauskas

1941 TREMTIES KELIAS

bevilčiaiškai tuksi tarytum širdis
vagonų ratai –
birželis tik baigias
atrodo kad jau
praėjo metai

šiurpi azijatiška baimė duris
vagono seno
klebena
ir giltinė veržias vidun
o Dieve manol

jau niekas neklausia už ką nei kodėl
tyla lavonų
gyvi nebeturi
vilties nei kančios
jie buvę žmonės

visam begaliniam kely
sargyba stovi
dejavimus geria
kaip tulžį kantri
už tokią šlovę

suguldė kaip malkas senoj pašalėj
kampe vagono
lavonus dar gyvus
už sienų garsai
Vaškų vargonų

Krinčino varpų gegužinės pirmos
prie Viešmenelio
dar motina žiūri
akim atmerktom
nors jau pamėlus

dar mato Ličiūnų malūno sparnus
žaroj vakarėj
tie rankų pajuodę
sausai stagarai
dar vakar arė

komunija jau paskutinė burnoj –
pro plyši oras
mirties ir gyvybės
klampiu saldumu
apraizgė voras –

neapykanta sielai žmogaus
jo meilės grožiui
skalda nudundėjus vagonams
nūnai
pražysta rožėm

kur baigiasi kelias? atrodo kad jau
praėjo metai
bevilčiaiškai tuksi tarytum širdis
vagonų ratai.

TEISAUS ŽMOGAUS LAIMĖS PSALMIŲ ŽODŽIAI. III

... nekaltą
ir teisų
ugnis prisimins
ir užgesus

... iš panagių kraujas
tebus tik rasa
po šimtmečių rainių miškelius

... netekę
net laimės numirti
idėjoms ir budeliams žiūrint
aukoms į akis

... ir Dievas
jau paslėpė veidą
kraujo drabužius

... pirmagimius savo
gimtinės
tautos
priglaudus
giesmė ašaroja
ir atveria
upę rūstybės.

SAKALO GŪŽTA GIRIOJE TIES VALKININKAIS

1

Sakalo gūžtoje auga vaikai
samanos kvepiančios grybų drėgme
menkas tas būstas ir jį palikai
skrisdamas atsispindėsi upės dugne

broli iš sakalo gūžtos prastos
grios tankynėj maskolių laikais
žemėj rekrūtų prie Merkio brastos
kvepia vidudienio pušys sakais

kapas prie senavagės neprisikels
žuves ar miręs – akmuo ant akių
sakalas skrenda virš miško obels –
brolių iš sakalo gūžtos šaukiu –

sakalo tie linaziedžiai vaikai
bailūs nuo žemės atskirt negali
menkas tas būstas ir saujoj laikai
sauja – bedugnė klaidi ir gili

sakalo balsas virš grios aidus
eisi palikęs namus ir laikus
pėdą atspėsi žygių pradus –
ko tas akmuo ant akių toks sunkus?

2

Sakalo gūžtą suradęs miške
niekur jau brolių kapų neradau
neatsilieps jau laiške ar sapne
samanas tartum marškonį arda

gailūs šilųjų kvapai šaknimis
rausias į žemę maitintą krauju –
tamsą matau užmaršties akimis
žiūrinčiom iš uogienoj naujų

sakalas skrenda ir kviečia tolyn
samanos lieka tarytum žaizda
žuvusių širdys gilyn ir gilyn –
nieks nepalies jų daugiau niekada

galvą užvertęs į dangų žvelgiu
pušys išaugę paminklai aukšti:
eina po karo jau kirsti rugių
broliai prieš karą vagoj užversti

sakalo gūžtoje brolių kapų
niekas jau niekas neras niekada

peržegnos krentančiu medžio lapu
žemę ruduo...
Prisidengs juo žaizda.

KRAUJO DIRVA. III

MŪSŲ SIDABRAS – kraujo dirva
piktžolės auga ten kur praėjom –
pirkė – pardavė – pirkė – purve
veidą regėjo

eina karalius puodžiaus kieme
kruvinos šukės buvusios žemės
moka už kraują – kraujo dirva
kapinių kraštas ateiviui – semia

sėjai rugsėjį – sakmę seku:
paėmei trisdešimt sidabrinų
iš izraelio žemės vaikų
savo arynėj –

išsiderėję žudo visus
ieško sidabro mūsų šventykloj:
jo ten nėra! tas balsas šviesus –
ledas ar stiklas

dūžta vitražuose sakiniai
kruvinos šukės buvusios žemės
vėl nuo šeštos iki devintos
kapinių tamsą semiam

nieko nėra tuščia ta anga
niekas išdavęs neprisikėlė –
MŪSŲ SIDABRAS – kraujo alga
mirusio vėlei.

VARDAN TOS...

Manęs neišvežė
mane jau atvežė
iš tų pačių
sajanų ar igarkų –
ne pirmas riksmas
veržės iš krūtinės
bet neapykanta
gimtajam speigui –
speige gimiau
ir speigas man akis atvėrė
lig šiol jaučiu
tą speigą širdyje ir baimę
ant upės kranto rymančių lietuvių kryžių –
o likę išalo ir skausmo žemėj bendraamžiai
lietuviai gimę sibire
aš jūsų igaliotasis pasiuntinys
tėvų gimtinėje
akistatoj
tiesos teisme –
ir jums kalbu
išnykstančių kapų tamson
iš Lietuvos galūksnių –
yra ta Lietuva
kuri mums įsčiose sapnavos
yra ta motinų daina
yra piliakalnių šviesa
akių spalva nušvitus
yra yra yra!..
o visa kita buvo buvo buvol..

tenai speige
pažemintų gimtinei
tačiau sakau
jei motinos išdriso tremtyje
gimdyti mus
mes buvome išaukštinti
jų mintyse –
svajonėse
varguos
nes tokios džiaugsmo upės liejosi
iš varganų krūtų
jog ir dabar suprasti negaliu
aprepti negaliu
kokia stiprybė – geismas Lietuvos
dainavo – vardan tos
ir gimdė – vardan tos
Lietuvos

o tie
kurie švariai rankas jau nusiplovė
o tie
ištrėmę motinas gimdyti
į sibirus –
gynėjai
revoliucinio judėjimo dalyviai
visuomenės ir partijos veikėjai
pogrindininkai
aktyvistai
vardais ir titulais išsidabinę
Lietuvai atnešę genocidą –
Stalino saulę –
daugiau išmanantys apie bruceliozę
negu apie tautos kančias
apgynę žolę pakelėj
o leidę trypt ir niekint žmogų...

manęs neišvežė
mane jau atvežė tėvai ant savo rankų
išplėję iš pragaro
vadinamo ateitimi
išsaugoję kaip šventąjį paveikslą
iš krikščiasuolės
prisiminimą tėviškos dangaus
apyaušrių skaidrumą –
pažeminti pažemintų gimtinei
pažeminti Tėvynėj Lietuvoj
išlikome
nes mus pagimdė motinos
iš visos stiprybės Lietuvos –
vardan tos...

TEISAUS ŽMOGAUS LAIMĖS PSALMIŲ ŽODŽIAI. II

Neslėpk
nuo manęs
savo veido
aš noriu matyti ir sielą –
ateinantys tavo taku
prie vienišo ažuolo verkia
atminę nutilusią ašarą
senųjų paveikslų veiduos
kai mūsų trėmėjai
mums liepia
negrįžti daugiau niekadoms
pamiršti tą dieną
kai žlugo

Elvyros Kraučūnaitės iliustracija Mykolo Karčiausko naujausiam eilėraščių rinkiniui „Kraujo dirva“ (Vilnius: Vaga, 1993)

šventovė
tėvų pastatyta
ant grumsto
šviesioj pakelėj

kas gieda savižudžių žemėj
tegu neišgirs savo žodžių –
nekaltąjį kraują pasmerkę
gyvybę nuteisti ateina

teisųjų gynėjai neturi
jau nieko
paveldėti žemėj –
teisynas jų
paslėpė veidus
ir puslapiai knygu
balti ir tušti

tremties
visą kelią dar saugo
kaip lūpose tirpstantį šauksmą
išalę mūsų upeliai –
venos
per
sibirą.

TYLUVA

Stoviu tylus
prie vandens:
jau atėjau
ar išeinu?
meldų malda
iš gilumos –
rodos išplauks
balsas mamos
tėvo vargu
raukšlės kaktoj –
lyg ežerai
šviečia kalboj
žodžiai šventi
ir sesuvos
juokas skaidrus
iš tyluvos –
jie ten visi
mūsų kartoms
rankoms sunku
taip sunertoms
amžių gelmėj –
raibsta bangom
ežeras vėl
lyg apkalboms
galo nėra
mūsų laikuos –
ką dar išverks
žemė balsu
iš paslapties –
skaudžiai baisu
prie vandens
kur palikta
mūsų vaikų
žūčiai vieta
jau atėjau
ar išeinu? –
stoviu tylus
prie vandens.

Kompozitoriaus Vlado Jakubėno minėjimai Lietuvoje

Vlado Jakubėno 90-metis Lietuvoje praturtino mūsų visuomenę ne tik šio kompozitoriaus muzika (įvyko keturi renginiai: koncertai), bet pasitarnavo ir jo asmenybės bei kūrybos pažinimui. Visą savaitę (gegužės 9-15 dienomis) eterijoje ir TV laidose visuomenė buvo raginama atsilankyti į išeivijos muziko Vlado Jakubėno pagerbimo šventę. Reikia dėkoti mūsų ELTA'i ir kitiems informacijos kanalams, kurie taip pareigingai dirbo.

Savaitę prieš renginių pradžią spaudoje (*Lietuvos ryte*, *Lietuvos aido*, *Kauno dienoje*, *Biržiečių žodyje*) pasirodė straipsniai apie Vladą Jakubėną. Autoriai: muzikologai Algimantas Kalinauskas, Rūta Gaidamavičiūtė, Janina Gudavičiūtė plačiai parašė, o radijo valandėlė „Tautiečių balsai“ (gegužės 14 dieną) ir vėl buvo skirta vien tik Vladui Jakubėnui (laidos autorius ir vedėjas — muzikologas Vaclovas Juodpusis).

Renginiai (Vilniuje-Kaune-Biržuose) sudomino Vlado Jakubėno asmenybe mūsų visuomenę nuo parodos atidarymo (gegužės 9 dieną) Martyno Mažvydo bibliotekoje, kurios muzikos skyriaus darbuotoja Kristina Šernaitė parengė labai gausią ir turiningą ekspoziciją apie šį kompozitorių. Parodos atidaryme dalyvavo daug senosios kartos atstovų, kuriems Vlado Jakubėno vardas nesvetimas dar nuo jaunystės. Buvo ir jaunų žmonių, kurie iš šios parodos gatėjo gerai susipažinti su kompozitoriaus biografija, kūryba, žurnalistiniu darbu.

Parodoje buvo ir nauji leidiniai. Lietuvoje išleisti 1993-1994 metais: Vlado Jakubėno harmonizuotų evangelikų giesmių rinkinys *Jėzau, Tu mano gyvybė* (1993) ir naujas rinkinys chorams *Už jūrų marių* (1994). Dėmesį patraukė eksponuota Vlado Jakubėno baletų „Vaivos juosta“ nauja redakcija ir instrumentacija (kompozitoriaus Jurgio Juozapaitis darbas iš prieškarinio klavro) su baletu artisto Jono Katakino libretu. Parodos atidarymą papildė muzikologo, dirigento Algimanto Kalinausko

Nacionalinės filharmonijos salėje, Vilniuje, buvo atliekami Vlado Jakubėno simfoniniai kūriniai ir kantata „Mano pasaulis“

Martyno Mažvydo bibliotekoje vyko paroda apie Vladą Jakubėną. Nuotraukos: organizacinio komiteto pirmininkas prof. V. Laurušas, prof. Jonas Nabažas ir muzikologė dr. Ona Narbutienė.

išsamus pranešimas, o parodos atidarymo pabaigoje buvo paskelbta, kad Vlado Jakubėno vardas premija už 1993 metų muzikologinius darbus skiriamas Vaclovui Juodpusiui.

Martyno Mažvydo bibliotekos vadovybė pareiškė norą įsigyti

naujų Vlado Jakubėno gaidų leidinių, knygą (straipsnių ir recenzijų) ir svarbiausia — plokštelių bei įrašų su V. Jakubėno muzika. Vlado Jakubėno draugija ir toliau bendradarbiaus su Lietuvos kultūros židiniu — Nacionaline Martyno Mažvydo

biblioteka ir Vlado Jakubėno gimimo šimtmečiui jau dabar planuoja gausinti turimą eksponatų fondą.

Irena Skomskienė
Vlado Jakubėno draugijos
Lietuvos skyriaus vedėja

Santaros-Šviesos suvažiavimas Lietuvoje ir JAV

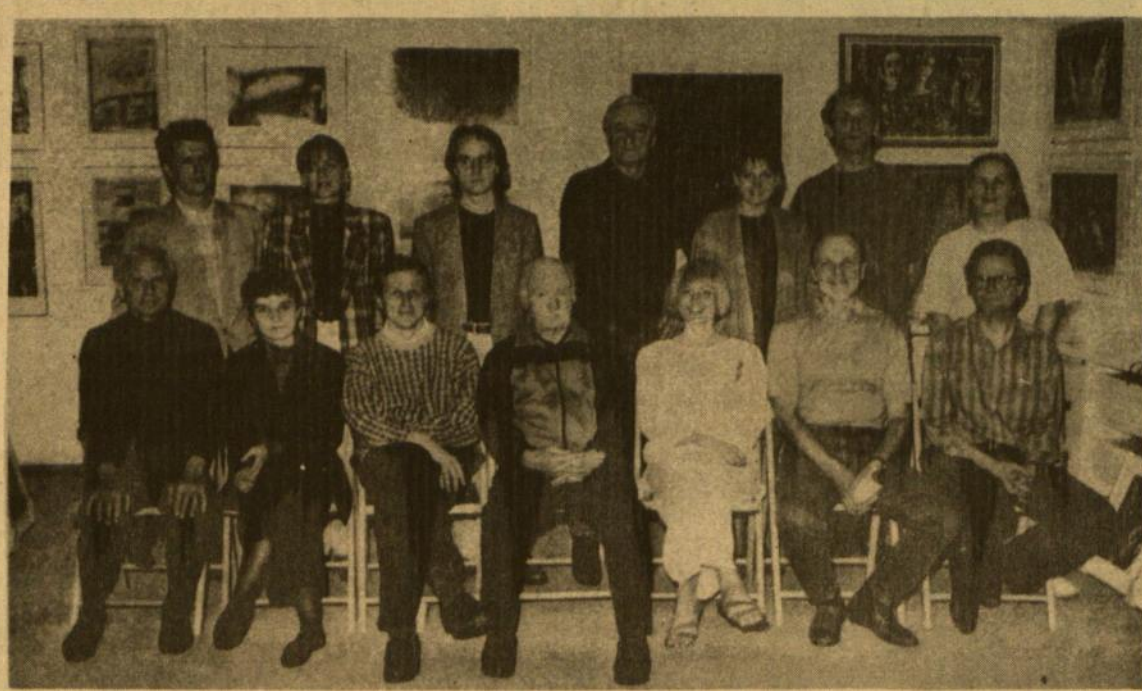
Šiemetinis Santaros-Šviesos suvažiavimas, sudarytas iš dviejų dalių, vyks dviejose vietose: pirmoji dalis — birželio 16-19 d. Vilniuje ir Anykščiūose, antroji dalis — rugsėjo 8-11 d. Lemont, Illinois.

Suvažiavimo Lietuvoje programa yra tokia:

Birželio 16 dieną Vilniuje, Vilniaus universiteto Teatro salėje, rytinis posėdis skirtas temai „Kultūra ir politika šiandieninėje Lietuvoje“. Paskaitas skaitys Vytautas Kavolis — „Išvaidžiai ir problemos dabartinėje kultūros būklei aptarti“, Aleksandras Štromas — „Lietuvos ekonominė politika ir Lietuvos visuomeninės santvarkos raida bei perspektyvos“, Algis Mickūnas — „Prosimboliai kaip sąmonės esmės bruožai“. Popietinėms apskrito stalo diskusijoms apie Lietuvos kultūros ir politikos raidos perspektyvas, kuriose dalyvauja politinių partijų atstovai, vadovauja Darius Kuolys.

Birželio 17 dieną Anykščiūose per rytinį posėdį tema „Lietuvos kultūros istorija — metodai ir problemos“ — kalba Egidijus Aleksandravičius, Saulius Pivoras, Endre Bojtir ir Arūnas Sverdiolas. Popietinio apskrito stalo diskusijų ta pačia tema vadovs — Vytautas Kavolis.

Birželio 18 dieną Anykščiūose rytiniame posėdyje paskaitas skaitys: Arvydas Šliogeris — „A.J. Greimas kaip filosofas“, Saulius

Iniciatorių grupė, susirinkusi Algimanto Kezio Galerijoje gegužės 19 dieną aptarti leidžiamą knygą „Amerikos lietuvių dailininkai ir jų kūryba“: pirmoje eilėje (iš kairės) — Algimantas Kezy, Karilė Vaitkutė, Arvydas Rencėkis,

Juozas Mielulis, Nora Ausrienė, Danas Lapkus, Petras Blekys, antroje eilėje — Rokas Zubovas, Sonata Zubovienė, Regimantas Tamosaitis, Rimantas Dichavičius, Aušra Gliubutė, Sigita Daukša, Loreta Rencienė.

Aleksandras Stulginskis Sibire

(Atkelta iš 3 psl.)

venti vertė ir Onos Stulginskienės sveikatos būklė. Jai nuolat reikėjo medicininės pagalbos. Tai gi reikėjo kaip nors išsilaikyti Kaune. 1957 m. kovo 15 d. Stulginskis laiške šyškščiai užsimena dukrai — „Aleksandrui vis dar nesiseka su įsidarbinimu. Petrutės dedės norėtų, kad vyktų provincijon dirbti, bet jam tatau nelabai patogu, kadangi turi sergancią žmoną“², — rašo jis apie save, lyg apie pažįstamą asmenį.

Tik 1957 m. balandžio 10 d. Stulginskis pagaliau buvo įdarbintas Vytėnų sodininkystės daržininkystės bandymų stotyje vyresniuoju darbininku³, šiltnamyje augino inspektines daržoves. Po mėnesio buvo perkeltas į vyresniojo mokslinio bendradarbio pareigas (nuo gegužės 1 dienos)⁴.

Balandžio 9 d. Stulginskis rašė, jog teks dirbti šiltnamyje, kuris labai didelis, beveik 0.1 ha ploto. „Daugiausia auginame agurkus ir pomidorus, atliekama taip pat kai kurie bandymai. Darbo laikas 8 val., o šeštadieniais 6 val. Beje, jei Tau nesunku, surask man platų vadovėlį anglų kalba apie šiltnamius ir įvairių augalų auginimą šiltnamiuose, ypačingai pomidorų ir agurkų“, — rašys dukrai⁵.

Į darbą važiuodavo autobusu. Labiausiai vargino gyvenimo sąlygos. „Kambaryuką mes turim 2.5 x 2.5 metro didumo. Talpinamės. Blogiausia, kad man tenka 12 val. būti ne namie [...] Sugrįžtu visgi pavargęs. Pernai, rodos, mažiau tepavargdavau. Gal čia senatvė atalepia? [...] Turime nusipirkti sofą seneliui gulėti, o aš guliu sudedamoj lovutėj. G. [Gesė Stulginskaitė-Čečirenė, Aleksandro Stulginskio vyriausiojo brolio dukterė — A.E.] paskolino staliuką, kėdę — tai ir visi mūsų baldai“, — rašys Stulginskis dukrai Aldonai⁶. Erdvesnio buto negalėjo rasti visą žiemą. „Sudedamoj lovutėj aš karališkai miegu, gaila tik kad vis per mažą teturiu laiko išsimiegoti“⁷.

Labiausiai vargino sovietų sugalvota prisiregistravimo sistema, kuri ji kamavo kelis metus. Apie tai liudija subtilios užuominos laiškuose dukrai Aldonai: „Kaip teko girdėti senelio nuotaika [t.y. paties Stulginskio — A.E.] buvo pasigadinus, kadangi jis daug sunkumų turėjo su prisiregistravimu — reikalas tęsėsi pusę metų, buvo net kitur išvykęs gyventi“⁸.

Tuo pat metu iš laiškų aiškėjo, jog Stulginskis buvo pradėtas raginti rašyti atsiminimus. Tai ji labai slėgė, kadangi tie atsiminimai galėjo būti „papildyti“ ir pateikti spaudoje labai tendencingai. Tai jis dukrai taip aprašo: „Gal prisimeni savo pažįstamą Ugnelės [Karvelytės — A.E.] krikštėtatvį [t.y. Stulginskį — A.E.], jis dabar dirba pas Auklėtojos [Petronėlės Lastienės — A.E.] dėdę [sovietų Lietuvos valdžia — A.E.], tas dėdė nelabai mėgsta ir norėtų juo nusikratyti, reikalauja iš jo dalykų, kurie ne visai suderinami su garbe ir sąžine. Aš jo nelabai mėgstau, nes jis taipgi geras ožys, bet tuščia jo“. Kitame laiške dar atviriau: „Jis manęs kartkartėmis ir dabar reikalavo rašyti atsiminimus ir apie mano papėdininką iš paskutiniųjų laikų [Antaną Smetoną — A.E.]. Viena — aš ir laiko neturiu, ant — seni dalykai, viską užmiršau, o trečia — vieną parašysiu, nepajėgsi prižiūrėti, kitaip atspausdins — aš taip ir neskubu“⁹. — rašė Stulginskis. Atsiminimus rašyti reikalavo kelis metus. „Nors per visą laiką išlaikiau tam tikrą orumą, kurio ir dabar stengiuosi laikytis, bet tai daug kainuoja, vis norima įtraukti į balą“¹⁰.

Slaptai Stulginskis parašė atsiminimus. Jie baigiasi maždaug

1918 metais, t.y. tais metais, kai prasidėjo jau konkretus nepriklausomos Lietuvos Respublikos statymo darbas. Apie vėlesnius laikus jis vengė rašyti, nes komunistai Lietuvos politinių partijų polemiką ar politinių veikėjų, vyriausybės atstovų dialogus galėjo panaudoti savo propagandiniams tikslams.

1974 metais Aleksandro Stulginskio dukraitės (Juozevičiūtės) Ramunės vyras Jonas Račkauskas šiuos atsiminimus nufotografavo ir išvežė į JAV. 1980 metais juos Pedagoginis lituanistikos institutas išleido Čikagoje¹¹.

NUORODOS

3. Iš lagerio į kalėjimą (1942-1954)

1. Istoria SSSR. M., 1992. Nr. 1. C. 130.

2. Ten pat. P. 132.

3. Ten pat. P. 142.

4. Papulkininkio Ržavino, Krasnojarsko krašto pataisos darbų stovyklos viršininko pavaduotojo 1951 m. sausio 5 d. pareiškimas 2-ai Gulago valdybai. B. 42880/3. T. 5. L. 88.

5. Pareiškimo kopija. Ten pat. L. 88.

6. Pažymos originalas. Ten pat. L. 1.

7. Tas pats. L. 2.

8. Tas pats. L. 5.

9. Tas pats. L. 7.

10. Yakovlev B. Kontsentratsionnyje lageri SSSR. C. 28.

11. Racenas. R. Pažintis tolimojoje Šiaurėje. Tremtinys, 1992 vasaris, Nr. 3.

12. Onos Stulginskienės 1951 m. vasario 6 d. ir birželio 2 d. laiškas A. Mažylienei. ASDK.

13. Onos Stulginskienės 1951 m. rugsėjo 20 d. laiškas A. Mažylienei. Ten pat.

14. Onos Stulginskienės 1950 m. birželio 3 d. laiškas A. Mažylienei ir Kauną. Ten pat.

15. Onos Stulginskienės 1950 m. vasario 28 d. laiškas Mažylienei. Ten pat.

16. LTSR KGB archyvas... T. 5. L. 46.

17. Ten pat. L. 50.

18. Ten pat. L. 72.

19. Ten pat. L. 88.

20. Ten pat. L. 100.

21. Aleksandro Stulginskio 1951 m. sausio 15 d. laiškas žmonai. ASDK.

22. Aleksandro Stulginskio 1951 m. vasario 26 d. laiškas žmonai. Ten pat.

23. Tas pats.

24. Aleksandro Stulginskio 1951 m. lapkričio 7 d. laiškas žmonai. Ten pat.

25. Aleksandro Stulginskio 1951 m. sausio 27 d. laiškas žmonai. Ten pat.

26. Tas pats.

27. Aleksandro Stulginskio 1951 m. birželio 14 d. laiškas žmonai. Ten pat.

28. Yakovlev B. Ibid. C. 38-39.

29. Aleksandro Stulginskio 1952 m. laiškas žmonai. ASDK.

30. LTSR KGB archyvas... T. 5. L. 107.

31. Ten pat. L. 130.

32. OSSO posėdžio 1952 m. vasario 27 d. protokolo Nr. 14 išrašas. Ten pat. L. 131.

33. Juozas Urbšys, Atsiminimai... P. 127.

34. D. Kudžmaitė. Kancioje susitūsi nemarumo žvaigždė. *Sąjūry*, 1989, Nr. 16. Pp. 20-21.

35. Ten pat. P. 22.

36. LTSR KGB archyvas... T. 5. L. 162-164.

37. Ten pat. L. 165-171.

38. Aleksandro Stulginskio 1956 m. gegužės 15 d. laiškas dukrai Aldonai.

39. Juozėvičienė ir JAV. *Tėvynės sargas*, 1985, Nr. 1(60). P. 50.

40. ASDK.

41. Aleksandro Stulginskio 1956 m. lapkričio 4 d. laiškas dukrai Aldonai.

42. *Tėvynės sargas*, 1985, Nr. 1. P. 51.

43. Ten pat. 1956 m. gruodžio 28 d. laiškas dukrai.

4. Namie?

1. J. Bauzytė, Prezidento pensija... septyni rubliai. *Tiesa*, 1990 m. vasario 16 d.

2. Aleksandro Stulginskio laiškas dukrai... ASDK.

3. Irašas Aleksandro Stulginskio darbo knygelėje (fotokopija). LTSCA.

4. Ten pat.

5. Aleksandro Stulginskio laiškas dukrai. ASDK.

6. *Tėvynės sargas*, 1985, Nr. 1(60). P. 51.

7. Aleksandro Stulginskio 1957 m. birželio 24 d. laiškas dukrai Aldonai.

8. Aleksandro Stulginskio 1958 m. balandžio 6 d. laiškas. ASDK.

9. Aleksandro Stulginskio 1960 m. sausio 16 d. laiškas... Ten pat.

10. *Tėvynės sargas*, 1985, Nr. 1. P. 54.

11. Aleksandras Stulginskis, Atsiminimai... p. 295.

Laiškai redakcijai

Šių metų birželio 11 dienos

Draugo kultūriniam priede buvo

įdomus Alfonso Eidinto straipsnis

„Aleksandras Stulginskis Sibiro

lageryje“. Ten po Lietuvos Krikščionių demokratų partijos Steigiamojo Seimo tos frakcijos prezidento nuotrauka yra netiksliai

parašyta vienintelės ten esančios

moters pavardė. Turi būti:

mokytoja Salomėja Stakauskaitė,

Steigiamojo Seimo tos frakcijos

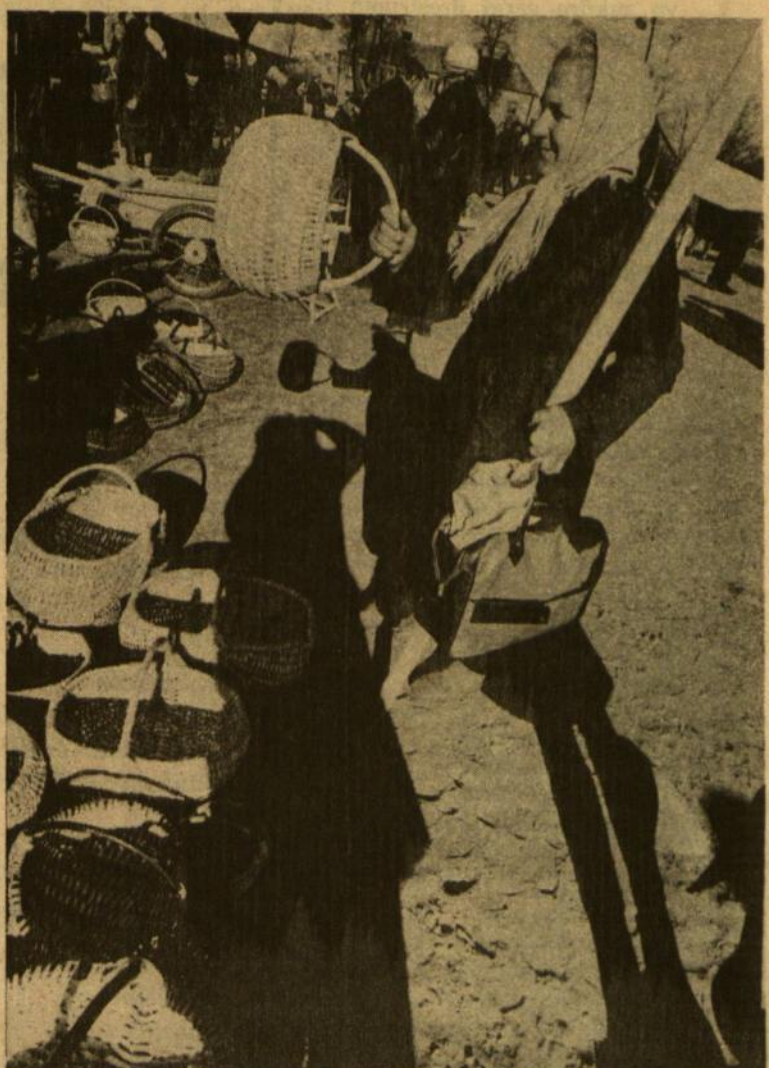
sektoretė. Ji buvo labai šviesi

idealiste mokytoja, apie kurią

žinėli yra *Lietuvių enciklopedijoje*, 28-ame tome.

Ona Račiūnaitė

Chicago, Illinois

Aleksandras Macijauskas

Turgų Nr. 136, 1974

Aleksandro Macijausko fotografijos darbų paroda „Lietuvos kaimo turgus“ vyksta Lietuvių dailės muziejuje, Lemont, Illinois, iki šių metų rugsėjo 4 dienos.